

بساط اندازی در بازار عمومی وینه^۱

دکتر حسین داودی

غوررسی نمایند خواهند فهمید بعضی متاعها در ایران بسکه وافر است اهالی قدر و قیمت آنها را نمیدانند و غیر از این هر کس بالعیین نمیداند در فلان ولایات ایران چه جنس حاصلات بعمل میآید و هر کس بسبب زحمت سفر از همان متاع ولایت ممکنه خودش مطلع و مستحضر است. لذا از این باب ما را معذور بدارند آنچه که از حاصلات طبیعی و اسباب مصنوعی ممالک ایران بارها در محک بصیرت ما از تجربیات گذشته و فرستادن آنها بی بازار عمومی شایسته است در طی این رسیده اسماً و جنساً شرح داده میشود و امیدواریم که این مشروحات و تفصیل در نظر ارباب دقت پسندیده آید. الله اعلم.

«صورت متاعهاییکه بی بازار عمومی وینه ارسال شدندش مطبوعست»
در بیان اسباب مصنوعی

اما اصول تربیت و تعلیم علوم ایران کل اسباب تعلم تا بوقت جلوس میمنت مآنوس اعلیحضرت همایون ناصرالدینشاه حفظ الله تعالی محدود باین بود که طلابها در مدارس بتعلیم علوم دینی و علم الهیه مشغول بودند و بجهت رسیدن درجه اجتهاد تا بوقت امتحان بدرک علم هندسی و فیلسوفی و علم قضاوت و سایر علوم مجبور بودند. لیکن این امتحان در حد کمال نبود ولی از وقت بنای مدرسه دارالفنون طهران و آوردن معلم فرنگی مطلب بکلی تغییر یافت که حالا در نهایت منتظم است بنابراین طرح بنای دارالفنون را اگر ممکن باشد از گنج درست کرده مع نسخه های کتب مشهوره که برای تعلیم متعلمین از خرج دیوانی چاپ شده است بموجب ذیل از هر نسخه یک جلد بجهت بازار عمومی ارسال نمایند که بسیار مطلوب و مرغوب خواهد بود. در علم هندسی و طبیعی از کتابهای مرحوم میرزا جعفر خان مشیرالدوله نورالله مرقد و سرتیب کشیش از هر کدام جلدها. و در علم طب از کتابهای حکماء ایشلیمر و طولوزان و پولاک از هر یک جلدها.

و از کتابهای زبان فرانسوی از ریشار صاحب که نسخه های تواریخ و لغت نامه و جغرافیا و سایر تصنیفات ترجمه شده است

در بایگانی ملی وین سندی موجود است که در ژوئیه سال ۱۸۷۲ میلادی هنگام سلطنت ناصرالدین شاه قاجار دولت اطیش از دولت ایران دعوتی بعمل آورده است تا در اولین نمایشگاه بین المللی وین که بسال ۱۸۷۳ تشکیل میشده است شرکت نماید.

چون این نمایشگاه بعد از نمایشگاه بین المللی لندن و پاریس که در سالهای ۱۸۵۱ و ۱۸۵۵ تشکیل شده اند در نوع خود بی نظیر و از اولین نمایشگاههای کالا در اروپا بوده و هنوز دولتها از علت تشکیل و نحوه شرکت در آن اطلاعی نداشته اند لذا دعوتنامه با نهایت دقت و علاقه بصورت رساله ای تدوین گردیده و خصوصیات انواع کالاهای ایران و بخصوص صنایع ظریفه و آثار هنری کشور ما برای فرستادن بنمایشگاه با اطلاع وافی توضیح داده شده است.

این رساله مشتمل بر یک مقدمه و دو باب است که باب اول تحت عنوان «در بیان ماده اجزاء طبیعی» و باب دوم «در ذکر اشیاء مصنوعی» میباشد. از آنجا که در باب دوم این رساله تحلیل و تجلیل خاصی از هنر ایرانی بعمل آمده و موضوع و سبک نگارش آن بسیار جالب میباشد لذا بمنظور اینکه خوانندگان گرامی مجله هنر و مردم نظر اطیشیها را در یک قرن پیش راجع به هنر ایران بدانند عیناً و بدون کم و کاست بنقل قسمتی از مقدمه و باب دوم این رساله مبادرت میشود.

مقدمه

..... در مد نظر مطالعه کتان همین رساله اینگونه بیانات و اخطارات ما که چه نوع امتنع نفیسه در ممالک ایران بظهور در آمده و لایق فرستادن بر بساط اندازی است بسی جسارت و تعجب آور خواهد شد که یعنی چه؟ بلی اهالی ایران مسلماً از ما آگاه ترند و میدانند که در ولایات خودشان چه نوع متاع نفیسی بعمل میآید ولیکن اگر از روی حقیقت بکنه مطلب

۱ - تأسیس غرفه در نمایشگاه بین المللی وین.

وروزنامه دولتی نیز ارسال نمایند .

و غیر از اینها هم باید از تألیفات حکماء و شعراء بزرگ و قدیم ایران که از آختر تا بیاختر شهرت دارند نسخه جات بفرستند که آنها دلیل و مشعر باشند که ایرانیان در چه درجه ارباب معرفت و ذکاوت اند و بدر آوردن اینگونه حکیمان سخن آفرین و صاحب معارف مقتدر اند و ایضاً از قسم کتابهای تواریخ و لغات که در این عهد فیروز مهد حسب الحکم اعلی حضرت اقدس همایون شهریاری طبع شده است از هر یکی نسخه ها ارسال نمایند و از اینها معلوم خواهد شد که در این عصر نسبت باعصار قدیم چه ترقیات کافی از عین عنایت پادشاهی در ایران بظهور رسیده است .

علم خط . خوش نویسان ایران بفحوای اول ما خلق الله - القلم بواسطه نوك قلم از شرق تا بمغرب زمین مشهور آفاقند چنانکه در دیوارهای مساجد و مقابر و عمارات شاهانه بخصوصه در قطعات در هر بلد و هر مکان علی الخصوص در مصر و اسلامبول از کلك ایشان آثارها دارد فی المثل تصور کنیم اگر بچندین جلد کتب هزار ورقی که بعمل چندین ساله محتاج است نظر نموده شود از مطلع تا مقطع یک قلم و یک شیوه دیده خواهد شد از مهارت و سخت قلم و شکیبائی آنها تعجب بر تعجب افزوده میشود هکذا تذهیب کاری کتابها که در دیباچه آنها نقش های مزین و لاجوردی تعبیه شده است فی الحقیقه شایسته بمدح و تحسین است از این قبیل کتب در ایران فراوان است خاصه در کتابخانه مبارکه پادشاهی و چند سال قبل از برای تفرج اعلی حضرت پادشاه ایران یک نسخه کتاب الفللی در نهایت آراسته گی و زرنگاری و خوش قلمی نوشته شد که قوه باصره از زیبایی آن کسب فیض مینمود اگر این کتاب با رخصت اعلی حضرت همایون بی بازار عمومی و بینه برای دیدن تماشاکنان سپرده شود البته لایق مدال از درجه اول خواهد شد الحاصل از کتابهای مزین فرستادنش مطلوب است .

اسباب نوشتن ایرانیان مخصوص است بقلمدان که در آن

مرکب و قلم و سایر آلات تحریر جمعست و بنوعی است که در فرنگستان متداول نیست و این اسباب را بطرز خوش ساخته و پیراسته اند که در آن صنعت کلی نمایانست یعنی نقوش مختلفه از گلها و جنگ و شکارگاهها و سایر نقوشا درست میکنند و بهترین این صنایع را در اصفهان و شیراز میسازند چند عدد بجهت بساط اندازی با جمیع آلاتش بفرستند .

صحافی - مجلدان ایران در عهد قدیم مقوای جلد کتاب را بطوری محکم درست کرده و قالب کاری زیبا و نقشهای مزین بکار میبردند که صانعان فرنگستان در ازمنه ماضیه آنها را سرمشق نموده نمونه صنعت تحصیل میکردند اگر از جلد های قدیم یافته بشود بفرستند .

استرلاب - این آلت از برای پیمودن عرض و طول بلد در ایران معمول است مدققین این حکمت در تقسیم خطوط آنقدر مهارت کامل بکار برده اند که حکماء فرنگستان و استادان این فن متحیر بر این هستند که استادان ایران بدون آلتی که ما داریم چگونه این حکمت را بکار میبرند چونکه همین استرلاب اسباب علم بزرگست از فرستادنش فراموشی حاصل نشود .

آلات موسیقی - که عبارت از اسباب ساز است کل آلات موسیقی متداوله ایران از بابت بدیعیت لایق تماشا است و سزاوار توصیف اهل معرفت خواهد گشت زیرا با آلات موسیقی قدیم یونانیان مشابهند اگر چه حالا استعمال اینگونه آلات در فرنگستان متروک است اما در کل قطعه آسیا حتی در هند و جزائر هند اکنون باز متداول است از هر جور آنها بدینقرار فرستادنش لایق است : تار - سه تار - کمانچه - سنطور - دف - ساز - نی - طوطک - دنبک - نقاره و غیره ها :

نقاشی - چون که نقاشان ایران در علم دورنمایی رسم سر رشته ندارند از اینجهت عمل رسامی ایران شبیه است بنقاشی چین که آنها نیز در علم مذکور مبتدی اند و این نقاشان اکثرشان برنگ آبی میل دارند یعنی رنگ را با آب ترکیب کرده بکار میبرند ولیکن در تلون و در کشیدن تفصیل بخصوصه در نقش

گلها و اشکال هندسی مختلفی که در این طرز اشکالات معرفت دورنمایی آنقدر لازم نیست رجحان دارند و چیزهای قطعه و قیمت دار بعمل میآورند و در اصفهان بعضی نقاشان هستند که بنقاشی روی قلمدان و صندوقچه و مجموعه وسایر اسبابها مشغولند و رسمها نیز از روی نقشی عمارات پادشاهان قدیم ایران که در اصفهان است بر میدارند و از روغن کتان و سندراق و نفت بکنوع لاک میسازند که آنرا روغن کمان میگویند که بنقشها زیاد جلا میدهد بنابراین از این نقشهای مختلفه در روی کاغذ و قلمدان و صندوقچه و سایر اسباب فرستادنش مطلوب است .

کار مینا - میناسازی ایران بخصوصه معمولات شیراز که در پاکیزه گی زیاد مشهور است اگرچه در نقش کاری مثل مال فرنگی نیست ولی از بابت آبداری و روشنی رنگ از کار فرنگستان اعلی تر است و در ارزانی اجرت هم مناسب و در نقش گل و طیور مهارت دارند و گاه بگناه صورت زیبا نیز درست میکنند در عهد جدید از برای ذات همایون اعلی حضرت پادشاهی تخت طاوس را با ورق طلا پیچیده و از استادان اولین ایران ترکیبی میناسازی شده که چشم از دیدن آن انگشت تحیر بدنندان میبرد این معلوم است که این تخت همایون مهد سلطنت دولت علیه ایران مخصوص است و ابداً باد بفضول خالق اوتاد در ایران خواهد ماند لیکن از حیث استادیش در اینجا ذکر گردید و همچنین در خزینه مبارکه از نوع اسباب مینا از جمله تنگ - سرپوش و سرقلیان و زبر فنجان قهوه و سایر ظروفات که طبق و شباهت آنها در هیچ ممالک یافت نمیشود بسیار است هر گاه از جهت نمایدن هنر و قابلیت صنعتان ایران از طرف قرین الشرف اعلی حضرت همایونی بذل و عنایت گردد چند دانه از آنها مع چند قطعه اسباب مرصع که در ترکیب نصب جواهرات مشهورند برای تماشای اولوالابصار فرستاده شود موجب مزید تشکرات غیر محدود و امتنان نامعدود خواهد شد .

خاتم - در این صنعت استادان ایران زمین خصوصاً در شیراز و اصفهان مهارت کلی دارند و این خاتم را در روی

مخلفات مثلاً روی سندل و میز و در و عصا و صندوقچه و غیرها نصب و وضع مینمایند از اینگونه عملیات فرستادنش لایق است که در نظر ارباب سلیقه مستحسن خواهد آمد .

کاشی - در ایام سابق یعنی دوست سال پیش از این عمل کاشی را در ایران بطرز پاکیزه و جلادار میساختند که جمیع اصحاب صنایع دنیا از ساخت متن رنگ و نقشه آن عاجز بودند و از این نوع عمل مصنوعی در اکثر جاهای ایران خاصه در مساجد و مدرسه ها و عمارات پادشاهی اصفهان زیاد است و همچنین آجور فیروزه رنگ را بطوری مطبوع ساخته و رنگ داده اند که در پیش چشم اهل نظر معلوم نیست اصل فیروزه است و یا بدل . هر چند الحاله هذه این صنعت قدری پس رفته است لیکن باز در کاشان چیزهای قطعه و خوش ترکیب میسازند و از اعمال قدیم باز حالا پیدا میشود البته از عمل کاشی و آجور با شکنهای مطبوعه از مال قدیم و تازه ارسال نمایند .

حکاکی - بدیهی است که حک شکل انسان ضد شریعت اسلام است بعلم اینکه در عهد قدیم اهل شرق که به بت پرستی مایل بودند صاحب شریعت غرا حک نمون شکل آدم را منع فرمودند اما چونکه اهالی ایران را به حکاکی و نقاشی و شبیه در آوردن استعداد طبیعی دارند باز در این علم استادان ماهر زیاد بهم میرسد هر گاه از عملیات این علم خواه در روی سنگ و خواه فولاد و غیره چیزهای قطعه و اعلی که محکوک شده باشد و یا اینکه تازگی درست نمایند و بازار عمومی بفرستند بسیار مطبوعست هکذا مهرهای محکوکی مختلفه در روی عتیق و فیروزه و زمرد که مشهورند ایضاً حکاکی طلاکاری در روی اسلحه و روی اسباب طلا و نقره که زیاد با سلیقه درست کرده اند و همچنین در صنعت قالب کاری از نوع قلمدان و صندوقچه و قاشوق نظیر که از چوب گلابی و چوب شمشاد و جوز درست میکنند و در روی تخم شتر مرغ یک نوع هنر بکار میبرند که بدیدن مخصوص است از هر جور اینگونه اختراعات نمونه ها ارسال نمایند تا اهل هنر و معرفت دنیا دیده خواهند فهمید که

هنروران ایران چه گونه ذکی و قابلند واضح و با هراست اگر برای این قسم صنایع استادان کامل تعیین شوند در ظرف چند سال جمیع این صناعات ایران رواج یافته و ترقیات کلی خواهد کرد خلاصه از این قبیل اعمال هر چه زیادتیر بفرستند بهتر و مطبوعتر خواهد شد .

علم کیمیاگری اصلی - اگر چه در ایران ناقص است ولیکن تعجب در اینجا است که عیار طلای مسکوکای ایران بطوری ممزوج و مساوی است که در تفاوت جزئی بعبارش نقص نمیآورد چنانچه بارها از طلای مسکوکای ایران برای امتحان در ضربخانه عامره وینه گذاختند و در هر دفعه عیار طلا را با سایر فلز تفاوت جزئی معلوم گردید یعنی در هزار مثقال نهصد و شصت طلای خالص و چهل یا چهل و یک عیار نقره و غیر فلز پیدا نمودند و در این تفاوت جزوی جای تعجب دارد و سکه ایران هم بدین شایان است که خیلی خوشگل میباشد فلذا از وقت جلوس اعلیحضرت اقدس شهر یاری تا کنون که بیست و پنج سال است از جمیع انواع مسکوکات شهرها که در هر ساله ضرب میشود ارسال دارند در انتظار صرافان و معرفت شناسان این بازار باعلی عیاری جلوه گر خواهد شد .

اما عمارت - و منازل ایران و آرایش آنها که موافق آب و هوای آنسلمان بنا و انشاء گشته است بدین علت از عمارات و بناهای فرنگستان فرق زیاد دارند و اگر فرقیته نداشته باشد بمناسبت کیفیت هوا زیست نمیتوان کرد علی الخصوص طالارهای بلند و وسیع ایران که یکطرف دیوار آنرا بالمره معدوم کرده و بجایش پنجره ها نصب نموده اند و در این پنجره ها و درهای خانه های رجال کبار و اشخاص معظم اختراعات مخصوصی از چوب جوز بصنعت خراطی گری اشکالات هندسی مختلفه ترکیب شده و در فاصله آنها شیشه های الوان گذاشته اند و هم دیوارها و طاقچه ها و سقفها از دقت معماران کامل از گچ گلدسته ها وضع شده و قالب کاری گشته آینه بندی و نقاش کاری بطوری شده است که جمیع آنها در چشم نظاره کنان مطبوع

و دلنشین است بنابراین فرستادن طرح عمارات ایران با همان هیئت هایی که در فوق ذکر شد مع اندرونی و بیرونی و دیوانخانه و بالاخانه و خلوت خانه و بازار عمومی بفرستند در کل ولایات گرمسیر است ایران از برای توقف تابستانی دقت زیاد دارند و در میان فرنگیان ضرب المثل است : اگر میخواهی خوش بگذرانی تابستان برو ناپولی اگر بخواهی خوش بگذرانی زمستان برو پترزبورغ و هم تعجب در این است اهل جنوب سرمائی قلیل بیشتر طاقت دارند که اهل شمالی بنا " علی ذلک اسباب مداوا و تدبیرات ضد دفع حرور تابستان در ایران زیاد است از جمله زیر زمین و سردابه ها که در آنها آب جاری میشود و حوضها درست کرده اند که هوا را خنک میدارد علی الخصوص يك نوع اسباب اختراعی از قدیم هست که بیاد گیر مشهور است از هر سو که باد بوزد لوله همین بادگیر باد را با و طاق میکشد و هوا را تفریح میدهد و از دیدن طرح این اختراع قدیم ایران را که از برای تجدید و اعتدال هوای نشیمن گاه تابستانی درست نموده اند کل اهل نظر تحسین خواهند خواند بشرح ایضاً از برای تماشا کردن طرحهای عمارات و بعضی ابنیه های ایران را قدیماً و جدیداً انتخاب کرده درست نمودن مشکل نیست مثلاً حمام با سردخانه و گرمخانه و حوض فواره دار مع تونش . مسجد قبه دار که بعضی از آنها با ورق طلا پوشیده شده است کاروانسرا مع تحتانی و فوقانی مدارس و یخچال و کوشکهای مختلفه که بعبارة اخری کلاه فرنگی موسوم است انبار غله و غیره ها . اما از برای شرفیون صفای نشستن چادر کمتر از خانه نیست یعنی میل بچادر نشینی زیاد دارند از این جهت چادرهای محکم و مزین ترتیب داده اند که طبق آنها در فرنگستان ندارد زیرا که اهل فرنگستانرا عادت بچادر نشینی ندارند مگر هنگام جنگ از برای اردو مستعمل است لهذا از چادرهای دوسری و يك سری و آفتاب گردان مع پشت و طبع و حمام آنها که با خارا و قلمکار و حاشیه آرایش یافته و در طرح و تجمل الحق از خانه ها با مضاعف با صفا و معتبر تر است . پایان